

tionalhelligdom frem for nogen anden.

Mod Sædvane var Aftensmaden denne Dag henlagt til Singsaker og formede sig som et festligt Afskedsmaaltid, hvor Repræsentanter for alle de deltagende Nationer takkede hjerteligt for de uforglemmelige Dage. Og Mødet sluttede med kammeratligt Samvær i Studenterhjemmets herskabelige Dagligstue, hvor der endelig var Tid til at snakke saa meget, man lystede.

At sammenfatte Udbyttet af dette Møde lader sig vist ikke gøre. Dertil ligger det paa for mange forskellige Omraader. Det er ikke bare de lærerige Foredrag og Diskussioner. Det er ikke bare Udvekslingen af Erfaringer

og Oplysninger om Tidebønssagens Fremskridt i de forskellige Lande. Det er ikke bare det at tilbringe nogle Dage sammen med ligesindede, som interesserer sig for og arbejder med de samme Ting, som optager en selv. Og det er heller ikke alene det at prøve Tidebønnen i Praksis ved nogle Dage helt indrammet af Tidebønner. Men det er alle disse Ting i Forening og i Forening med et godt, menneskeligt Kammeratskab, som gør Konventet i Trondheim til en saa uforglemmelig Oplevelse, som det for vistnok samtlige Deltageres Vedkommende var.

P. Aa.

Recensioner.

Kyrkokonst.

Vilhelm Lorenzen, De gamle danske Domkirker. H. Hagerup, København. Kr. 48.

Den framstående kännaren av dansk byggnadskonst V. Lorenzen är ännu i sina sjuttio år livligt verksam. I den nyss utkomna framställningen av Danmarks gamla domkyrkor ger han en intressant sammanfattning av den kyrkliga arkitekturens huvudnummer i vårt grannland. Han lyckas avvinna ämnet nya och fängslande synpunkter samtidigt som han för svensk publik gör tillgängliga vissa nya rön särskilt om domkyrkorna i Lund, Odense samt Slesvig och deras äldsta förut rätt okända byggnadshistoria.

Av de nio medeltida domerna i det gammaldanska riket härstamma fyra från tiden före 1100. Två av dem,

Dalby och Lund, ligga i Skåne. Med *Dalby kyrka*, som uppfördes under Sven Estridsens tid av biskop Egin, sker det första försöket att bygga en stor kyrka. Men mer än en förstorad menighetskyrka blev den egentligen inte. Särskilda processionsportaler funnos dock i söder och norr. Något senare uppfördes den första *Roskilledomen*, invigd 1081 och byggd av biskop Vilhelm. Dess grundvalar ha framgrävts under den nuvarande kyrkan, och den mest intressanta detaljen utgöres av tornfasaden. Dess mittparti — motsvarande mittskeppets bredd — var indraget och partiet med de båda tornen sköto fram. Detta mittparti kan ha burit ett slags galleri avsett för kungasläkten och efterbildas i många danska och svenska kyrkor. *Lundadomen*, vars äldsta byggnadshistoria genom Otto Rydbeckss

grävningar 1941 fått en ny belysning, blev märklig framför allt genom östpartiet (från 1060-talet) med sitt stora rektangulära kor av europeiskt katedralsnitt och genom kryptan. En överraskning bjuder också de nu publicerade resultaten av undersökningarna i S:t Knuts kyrka i *Odense*, som utfördes 1946 av arkitekten C. G. Schultz. Tvärskeppet och koret med sin absid kom därvid i dagen. Det var till denna helgedom, som Knut den heliges lik flyttades 1095. Denna byggnad var av verkligt katedralformat och försedd med tvärskepp, som markerar en kyrka av särskild dignitet liksom den rymliga absiden. Kryptan till detta kor är äldre än Lundadomens. Egendomligt nog var det först 1139 som den blev domkyrka. — Av de två andra 1100-tals kyrkorna i Slesvig och Ribe återstår ingenting.

Det följande århundradet, 1100-talet, blev en verklig kyrkobyggnadstid. Början sker med katedralen i Lund, som vid 1100-talets början blev betydligt utökad — den var ju hela Nordens ärkebiskopskyrka. Under biskop Assers tid byggdes den stora kryptan, som inte hann bli färdig vid hans död 1137. Med ärkebiskoparna Eskils och Absalons verksamhet fullbordades en katedral, som inte bara överträffade alla Nordens biskopskyrkor i storlek utan även med sin rika bild- och ornamentskatt blev enastående i norra Europa. Man behöver bara tänka på de nio portalerna förutom två baldakiner, kryptportalerna, tvärskeppsdörrarna till vinden m. m. Tornfasaden, som avslutades under Absalons tid, kom att erinra om Roskilledomens äldsta anordning med ett galleri i övervåningen, försett med kungapulpiturer. Om dessa vet man, att kung Christoffer I med gemål haft sina sittplatser där.

Nyligen företagna utgrävningar i

Slesvigs domkyrka ha givit till resultat, att den äldsta byggnaden, som börjats senast 1134, varit en treskeppig basilika med kor och absid och — som en nyhet — östabsider vid korsarmarna. Denna byggnad av granit och tuffsten blev helt ombyggd tjugofem år senare, och långhuset fick sitt nuvarande utseende först på 1200-talet. Dess invecklade och skiftande byggnadshistoria får av Lorenzen en överskådlig och lättfattlig framställning. Tyvärr förlorades mycket av denna byggnads karaktärsfulla egenart vid 1864 års hårdhända restaurering, som dock på 1930-talet fick någon bot. Ett hårt öde gick också *Ribedomen* tillmötes under reparationen 1883—1904. Den ger ändå en god bild av en romansk katedral, vars kor troligen uppförts på 1120-talet under biskop Thures tid. Först senare tillkom långhus, förhall och trapporn. Södra korsarmens portal tillhör denna tid och är ett av praktnumren i dansk romansk skulpturkonst. Från denna katedral har bevarats en processionsordning. Den är daterad 1454 och gäller processionen med det heliga korset. Från koret går skaran av kaniker och vikarier med korset i spetsen runt koromgången under responsoriet *Dulce lignum*. Så går man ut och vandrar genom korsgången invid kyrkan och går in genom västportalen, där man stannar under växelsången *Salvator mundi*, som fortsättes av ledarens (*hebdomarius*) sång *Omnis terra*. I kyrkan går processionen till S. Lamberts altare, där kollektbönen läses: *Deus qui crucem sanctam ascendisti*. Därifrån skrider processionen upp i koret under antifonien *Da pacem, Domine*, och sången *Fiat pax* och så till sist kollekten, sjungen av ledaren. Denna processionsordning har omnämnts här för att belysa en av de många liturgiska

faktorer, som förklara den medeltida katedralens funktion. Som Lorenzen flerstädes framhållit, sammanhänger särskilt sidoportalernas placering med processionerna.

Domen i *Viborg* hör till Danmarks sorgebarn bland domkyrkorna. Under åren 1863—1876 nedrevs den intressanta 1100-tals byggnaden — endast kryptan blev bevarad — och återuppfördes — men i »renare» stil! Den romanska domens härstamning är ett intressant problem, vars lösning Lorenzen vill föra närmare genom hänvisning till Lund.

Den stora domkyrkan i *Roskilde*, Nordens första tegelkyrka, och den första katedral i landet, som försågs med valv, är ännu i dag full av intressanta byggnadshistoriska problem. Ett av de viktigaste gäller förebilden, som förf. finner i den nu förstörda kyrkan i *Arras*, som först nu genom en publikation av *Lestocquoy* är mera känd. Absiden i den danska domen anses stått färdig efter 1180. Även beträffande domen i *Aarhus* vet man numera, att 1100-talets byggnad var en treskeppig basilika med kor och rikt utbildade tvärskeppsarmar. Hur den romanska domen under 1400-talet omvandlades till en »stilren» gotisk byggnad är ett märkligt kapitel i arkitekturens historia. Denna interiör blev i katolicismens sista tid smyckad med en rik och för senkatolsk fromhetsliv typisk dekoration.

De gamla danska domkyrkornas rad avslutas med *Børglum*, vars intressanta byggnad nu framträder som en torso, samt *S. Knut* i *Odense*. Byggnadshistoriska undersökningar utfördes här 1946—47 och veterligen ha de ännu inte publicerats. Domens korpanti och krypta ha redan omtalats. Den nya, helt i gotisk stil uppförda domen påbörjades på 1280-talet med ett nytt skepp invid det

gamla tvärskeppet, som först på 1300-talet byggdes om med kor och absid. Så fick *S. Knut* liksom domen i *Aarhus* en rent höggotisk interiör.

Ett av avslutningskapitlen behandlar den katolska kyrkointeriören. Korets indelning i tvärskepp, och högkor med absid återfinnes överallt utom i *Ribe*, där absiden följer på tvärskeppet. Koret kan ibland svälla ut på grund av det stora antalet kanniker (i *Roskilde* över 100) och flyttas då ned i mittskeppet. Eller också byggdes större kor som i *Slesvig* och *Aarhus*. Högkoret omges alltid med en mur (lektoriemur mot mittskeppet), som gör att högkoret ter sig som en kyrka i kyrkan. Framför denna mur stod lekmannaltaret, helgat det heliga korset, och ovanför hängde triumfkrucifixet. Vid muren funnos två pulpeter, varifrån evangeliet lästes från den norra och episteln från den södra. Den sistnämnda var också predikstol. I *Lund* och *Roskilde* kan man lätt föreställa sig det medeltida utseendet. Här finnas också vackra korstolar med märkliga bildsviter i relief. Vidare funnos i högkoret läspulpet, biskopstol (en bevarad i *Roskilde*) och prelatstolar (i *Lund* och *Roskilde*). Framför högaltaret stod en hög ljusstake, och sådana finnas ännu i *Lund*, *Ribe*, *Aarhus* och *Viborg*. Altaret kunde ibland vara utbildat till ciboriumaltare, som spår visa i *Lund*, *Ribe*, *Odense* och *Roskilde*. Ett sådant altare utgjordes av ett tabernakel uppburet av fyra pelare. Altarets framsida var ofta smyckad med metalltavlor. Några sådana »gyldne Altre» ha bevarats. Ett av dem, det som nu står i *Lisbjerg* har troligen prytt högaltaret i *Aarhus*domen. Hur vackra och intressanta dessa förgyllda metallaltaren än äro, är dock författarens omdöme något överdrivet när

han säger, att de höra till de äldsta i Europa och att Lisbjerg är ett konstverk av europeisk rang. Han glömmet då de strålande bysantinska och italienska förebilderna från 1000-talet (Pala d'oro!).

Ett annat kapitel behandlar gravmonumenten. Det utgör en ytterst instruktiv och översiktlig framställning. Bland gravarna fäster man sig vid att förf. inte diskuterar härstamningen av drottning Margaretas praktfulla monument i Roskilde. Enligt honom härstammar det från en nordfransk-flamländsk bildhuggarskola. Enligt anmeldarens mening är det nästan rättvisare att hänvisa till Paatz' attribution, enligt vilken den store lübeckaren Johannes Junge (mästaren till triumfkrucifix, Birgitta och S. Anna i Vadstena klosterkyrka) är upphovsmannen.

Lorenzens stora och vackra bok är en dyrbar gåva till alla, som ha intresse av nordisk kyrko-konst. Så enkelt och så lättfattligt kan endast den, som under en hel mansålder gjort sig förtrogen med ett rikt och fängslande material, framställa även de mest invecklade vetenskapliga frågor. När man läst boken till slut, saknar man bara en sak, en litteraturlista.

Bengt Cnattingius.

*Kirkegaarden et kirkeligt anliggende
ved Prost J. Exner P. Haase &*

*Søns Forlag, Kjøbenhavn 1948.
Kr. 6:—.*

I en liten behändig volym på 150 sidor har ett antal danska prostrar sammanfattat en modern kyrklig synpunkt på kyrkogården och samtidigt givit praktiska vinkar för anläggandet av kyrkogård, dess skötsel och administration. Ett av de mest läsvärda avsnitten är sognepræst Holger G. Dahls bidrag om gravmonumenten, som behandlar viktiga problem om gravstenarnas texter och deras stil, symboler m. m. Han efterlyser en tydligare hänvisning på kristen bön och bekännelse på gravstenstexterna och önskar se mera tillämpning i gravarnas anordning av den sant kristna föreställningen om allas likhet inför Gud och döden. Fordran på anläggningens konstnärliga utformning sammanfattas av prost H. K. Hain i en annan artikel i två krav: den skall vittna om dödens allvar och om vårt hopp på dödens besegrare, Jesus Kristus. Därför bör man inte uteslutande imitera profana trädgårdsanläggningar. I ett annat bidrag om kyrkogårdens omgivning höjes ett varningsrop mot förödelsen av kyrkornas och kyrkogårdarnas vackra miljöer, där en kraftig lagstiftning är av nöden. Den svenska jämförelsen inställer sig genast: här är något, som måste med kraft bekämpas. F. ö. gör man beträffande kyrkogårdens yttre den iakttagelsen att prostsynerna i Danmark tydligen utgjort en reglerande faktor av stor betydelse. För svensk publik utgör denna lilla bok en läsning, som bör väcka eftertanke.

Bengt Cnattingius.